

Súhrn

Ako chytiť úzkosť za slovo (s analýzou textu Jána Johanidesa *Inzeráty pre večnosť*)

Peter Zajac (Bratislava)

Príspevok vychádza z troch rámcov chápania úzkosti. Prvým je rámec filozofie a ľudskej existencie. Český literárny vedec Vladimír Papoušek vo svojej knihe *Existencialisti* (2004) píše, že nie každý obraz smrteľnej úzkosti možno spájať s vedomím existencie, ale len taký, v ktorom je ľudský život „navráten svému nositeli, kedy tento nositeľ vníma sám sebe jako individualitu uvnitř světa, kedy se sám pokouší své existování rozkrýt či zastihnout...“, pričom dodáva, že preňho „budú obrazy existencie predovšetkým prostriedkom literárneho vyjadrenia, nie filozofickou kategóriou“. V tejto súvislosti zavádza pojem *existenciálnej imaginácie*, ktorej manifestáciu nachádzame v literárnych textoch. Tomu zodpovedajú kategórie existenciálnej filozofie ako úzkosť (Kirkegaard, Heidegger, Jaspers), starosť (Heidegger), tragický údol (Unamuno), slobodné rozhodovanie (Sartre), ničotnosť, prázdnota života (Celine) a absurdnosť ľudského života (Camus).

Toto uvažovanie tvorí rámec prieniku filozofického a literárneho uvažovania o ľudskej existencii. Literárny prístup si je vedomý svojho filozofického pozadia, ale vychádza z *existenciálu* ako pojmu, vyjadrujúceho základné situácie ľudského života. Literárny vedec Hans Ulrich Gumbrecht píše o „sprítomnení intenzity životných okamihov“ a o kategóriách ako elégia, melanchólia, tragika alebo osud, ktoré sa usilujeme odhaliť rečou emócií“. Antonio Damasio, ktorého základnou myšlienkou je jednota telesnosti a mysle, rozlišuje – odkazujúc na Paula Ekmana - emócie a pocity a v rámci emócií eviduje šťastie, smútok, úzkosť, strach a sklamanie ako univerzálne emócie, pričom v súvislosti s tým hovorí o základných pocitoch, ktoré sú založené na emóciách, o jemných variáciách piatich univerzálnych emócií: eufória a extáza sú podľa neho variáciami šťastia, melanchólia a zahĺbenosť variáciami smútku, panika a plachosť variáciami strachu. Ako tretiu kategóriu pocitov uvádza Damasio *pocity na pozadí*, zjednodušene sa dá hovoriť o náladách (ako trvalých stavoch) a z nich vyplývajúcich atmosférach, ktoré nastavujú vzťah individua a prostredia, pričom hovorí o somatických markeroch, na základe ktorých ich môžeme identifikovať.

Literárne diela môžu byť *existenciálnymi imagináciami*, v ktorých sa prepájajú komplexné emócie, ich variácie, nálady a atmosféry, utvárajúce ich emočné pozadie s filozofickou reflexiou. Úzkosť je v tomto zmysle v literárnom texte existenciálnou imagináciou a základnou emóciou v rozpätí od plachosti a smútku k panike. V rámci workshopu sme sa usilovali identifikovať ju v novele Jána Johanidesa *Inzeráty pre večnosť* (1992). Ako sa ukázalo, bola v nej rozvinutá široká škála somatických *markerov úzkosti*, identifikovateľných zrakom, sluchom, čuchom, chuťou a hmatom. Ako šiesty, výsledný prejav úzkosti z nich rezultovala bolesť, ktorá je existenciálom a základným imaginatívom Johanidesových próz.

Kľúčové slová: Johanides, úzkosť, literárny prístup.